

giärde, har jag efter eget godtfinnande ock wälmågo, drucket 1. 2. 3. glas högst om Sommaren, ock sen hela året igenom, både Winter, Vår och Höst, 1 glas eller 2 högst, på nyckter Maga hwar morgon, ther af jag mig (Gudi lof) öfvermåttan wäl befinner. Hinc votum do: Totius has terras & aquas tegat arbiter orbis: Hos populus coeli Conditor usqve regat!

Thet femte Capitlet.
Om allehanda slags Fiskar både i salta Hafwet
ock i färska Insiöar/
samt
Sätt til at fiska.

Fast thetta Bahus-Län synes wid första åskådandet tämmeligen magert, rätt ock slätt, medelst the höge, store Bärge ock Klippor samt faseliga Fiäll, thet är Ödemarcker hela 2 ja 3 Mijlen liksom i steniga Arabien, likwäl har then grundgode Guden thet wälsignat på mångahanda sätt, särdeles med allehanda slags Fisk; ty i the färska Watn ock Siöar fins här

1. Giös, dock allenast med mitt wett i en Siö, Kiärn wid Namn, belägen emellan Krokstad ock Swarteborg, hwaräst sal. Gouverneuren Harald Stake låtit them plantera. 2. Giädder stora ock små. 3. Abbor. 4. Braxen. 5. Lax. 6. Lax-öron. 7. Mört. 8. Äl. 9. Foreller. 10. Neijonögon. 11. Nors. 12. Sijk. 13. Sarfwen ser ut lijksom Braxen ock fånges i Wetlanda älf. 14. Åbuk eller Årebuk ser ut som Karp, ock fås i Krokstads Å. 15. Löjor lika Mört fås i Bullare-Siöen.

Alla thessa färsk Siö-fiskar fångas dels igenom metande, dels med Not, Nät, Tåker ock Rössior; men Älen fås uti Äle-kistor til stor myckenhet.

Men i Salt-Siöen äro the nästan oräknelige. The som här wid Landet fångas äro följande:

Bärgsgyltor, stora som Braxen med fiäll på ock rödgula af fetma under Buken, stående wid Bärge ock rota, lijksom gyltor, thet är griser, hwar af the utan twifwel fådt sitt Namn, ock med rätta böra kallas Bahus-Läns Karp.

Cabliau eller stor Torsk, Asellus major. Torsk-fiskerijet börjar först på året efter Islossningen, tå icke allenast Öje-Bönderna, utan

ock Strandsitiare, samt the ut wjd Hafwet boende 6 ja 8 stycken i hwar Båt segla ut i Fiolerna ock ankra på the wanliga ställen ther Fisker plägar sig mäst uppehålla. Är lyckan god, kan hwar person på Båten få 2 eller 3 Tiog om dygnet af Torskar, som fångas om Natten med Backer, thet är ett Strek kabbel-tog, dock smalt på 100 famnar långt, hwar på äro fäste små Strek med krokas i änden ock agn af Skiäl eller Mussle-mat, wid pass 2 alnar emellan, hwart som är en famn långt. Thesse Backer sätias ut om aftonen ock i dagningen tagas the up, tå the genom Guds wälsignelse kunna få icke allenast Cabliau eller stor Torsk med små, utan ock Långer, som kallas Asellus longus samt Koljer, som heta Asellus minor, jämwäl Helgeflundror etc. Men om dagen bruka the allenast at meta ock dörja. The fattige Fiskare ha bara Backe-båtar at fiska på, them the kunna med 6 eller 8 personer makeligen ro bort ock hem; men the rike ha stora Skuter, såsom the ther bo i Lysekijl, Gulholmen, Molsund, hwilka ligga långt ut i Hafwet, ock bli ther liggandes hela 4 ja 6 weckor med sitt Backe-fiskande efter Långer, så länge the ha at agna på Backerna ock sielfwa någon kost at äta, utan så är, at häftig Storm öfwerfaller them, tå the icke allenast esomoftast mista sina Backer med Fisk på, utan ock med största lifsfara söka at komma til land.

På Skutorna ha the Salt ock Trä med sig ock salta Fisker ned i Tunnor ock Fiärdingar så fort the få Fisker efter hand: Men när the komma hem spijla the en hop Långer, som therföre kallas Spijl-långer, ock the saltade Långerna lägga the ut på Bärger i Solskens wäder at torcka, ock så föra the sin Fisk af alla slag om Höste-tiden til Giöteborg, Uddewalla, Mastrand, Kong-älf ock Strömstad på wissa Marcknads tider at sälja, at ther med skatta ock sen sig försörja.

Flundrer/ åtskillig slag, the störste äro:

1. Helge-flundror/ om hwilka förr skrifwet är, äro ganska stora ock feta, hwarföre the fångas ej längre än från Octobr til April.
2. Thet andra slaget kallas Rödspotter, äro ock merendels stora, sköna ock feta.
3. Thet tredie slaget äro Pigghwerfwer, efter the ha hwassa Taggar i Skinnet, äro wäl intet så fete som Rödspottern (så kallade för the röda Fläckarna) dock äro the faste i Köttet och wälsmakande när the rätt tillagas.
4. Äro Tungor eller Sålur/ hafwande fådt slijkt namn, efter the äro längre ock smalare än andra Flundror.

Thesse Flundror, som ej färska upätas, plägar man spijla ock tårcka, men jag har ej funnit någon, som utom lands genom rökande göra the minsta til Russbutten, som är läckrare än rökad Sill.

Fiärsing.

Gråseg eller Seg, är torr ock mager, dock hopetals fångas med Wad om Hösten: Af then stora fås mycken Tran, ock är en god spijs för Tienste-folck, samt fås för godt köp.

Hummer stor ock små, af hwilcken säljes ett stort quantum til Holländare, som komma årligen med sina Hummer-Hukare hit ock therföre lämna wackra penningar i Skiärgården, the öfrige bli försålde til Oster-Handlare, som them om winteren föra til stora ock förnåma i städerna, särdeles i Stockholm, theräst the få wäl betalning, om the allenast råka uti godt åkeföre, wäder ock wägelag, eljest förlora the ofta på them så wäl som på Ostrorna the ock föra up til stor myckenhet.

Hornfisk, eller Horngiäl Aculeatus, Horngiädder; thenne fångas mäst i Botn-garn, som står hela sommaren ute, ther i ock fås allehanda slags fisk.

Hwitling, Albula, är en skön wälsmakande fisk både torr ock färsk.

Hwalar stora ock små, som kallas springhwal, en del skiutes ock indrifwes, en del finnas döda på watnet ock med storm flyta in i Fiolarna, tå Land-ägaren får sin del. The störste, som ge ganska mycken Tran ifrån sig (som förr bemält är) äro ludne med 6 eller 8 tänder så store som Elephante tänder til 12 fot långa: Men the mindre Hwalar äro slätte på huden. Efter Rami berättelse (i) skal år 1658 i Norrige wara funnen en hwal med ett horn i pannan 3 alnar långt.

Koljer äro goda, dock allenast i winter-månaderna.

Krabber ock Krabbetasker/ the förre äro små, med the senare stora ock delicate, när the bli rätt tillagade, som ätas allenast af höga ock förnåma.

Kulbars / Knoter, Krabber brukas ey til mat.

Långer Salt- ock Spiklångar är en skön spis.

Lax liten ock stor, fångas om våren i stora wader, tå han kommer utur hafwet full med ohyra på sig, then han förthenskuil wil up i strömmar gnida ock twå utaf sig. Intet Laxe-fiske fins här mer än wid Salt-kiällan.

(i) Norriges Beskrifning p. 253.

Laxöron wanckar på många ställen ther älfwer ock strömmar äro, rinnande i hafwet; han fångas ock fås mäst Höst ock Wår, tå flod är, kunnandes många få så stor myckenhet, at the then, liksom Botn-Lax, salta ned i fiärdingar ock få långt mer för honom än then fetaste Mackril. Men både wid Lax ock Lax-öron är at märcka, thet han fetaste är om wåren; ty när han arbetat ut sig i strömmarna ock wil om hösten gå til hafwet igen, är han magraste.

Mackril Scombrus sive Coleas är en skiön spis både för hög ock låg. Om wåren fångas han med stora Wader eller Noter, ibland, genom Guds wälsignelse, til så stor ömnoghet, at i ett dräckte kunna bli 2 eller 3 båtar fulla. The som inga kostbara Mackrille-wader ha, pläga fara långt ut i hafwet med stora båtar ock 8 ja 10 Personer i, the ther med snöre dörja dels under seglande med lagom wind, dels under roende, tå the ibland kunna få 1 tunna eller 2 på båten om dagen, när lyckan är god; Men kommer storm på them blifwa ofta många omkomne. Thetta fisket, som i Norrwiken är mäst gängse, warar intet öfwer 5 eller 6 weckor om wåren. Sen fara the ut i Aug. månad på sina wissa ställen ock draga up Mackrillen med krok, theräst the göra ut ett stort fiske-läger å 8-10-12 ja 16 båtar på en ort tätt ihop ock på hwar båt 6 ja 8 Personer, hwilcka sig ther infinna helt bittida hwar morgon alt til October, sen the hwar afton förut skaffat sig tilräckelig agn af Räker, som är Mackrillens bästa mat, dock af mangel på them, taga the ett litet stycke af Mackrille-Buken, som är helt hwit. Then fiskaren, som intet får 2 eller 3 Tiog med sin meta, til 3-4-5-6 famnars diup, hwar morgon til kl. 10 tå the måst fara hem igen, han prisar intet fisket.

Om något förnöjeligit fiske är, är wisserl. thetta, thet jag med mina egna ögon sedt ock sielf för ro skuld proberat; Ty när Mackrillen kommer, kommer han merendels rusandes, som en stor starck forss i en stimme, tå på 1/2 timma mer eller mindre, alla på båtar-na få nog at göra, så at thet är ett sådant dragande, at the få intet göra annat än kasta ut ock draga up ibland stora ibland små: The stora ock fetaste som fås om hösten, fläcka the mitt i tu, men the små, som äro hela i ryggen ock kallas Rund-Mackril äro något magrare, dock fetare än Wår-Mackrillen, hwilken så wäl som Dörje-Mackrillen är i sämsta pris.

Neijonögon äro rare.

Nors fås allenast up i Bullere-watnet.

Pigghwarf vide Flundror.

Råcker fast osynlige, dock wälsmakande både torre ock färske.

Ostror hade jag så när förgätit: dock efter the äro nu så jäfwa, at här tages wäl öfwer 200 tunnor hwart år, sent på hösten, hela winteren, tå the äro bäst, samt först om wåren, wil jag them beskrifwa köparen til någon uplysning.

Ostror äro et slag Skiäl-fisk, såsom Muslor hwilka brukas kokte til at äta, men mäst til agn för fisk, som fångas på Backer, dock af åtskillig art och natur; The sämste äro Ler-Ostror, mycket små, blå och löse i köttet: Sand-Ostrorna äro något bättre: Men Bärge-Ostrorna äro the bäste; dock äro the the aldrabäste som sitja i Lä åt Norden, Nordost ock Nordwäst: ty the som sitja på bärge i södra kanten bli af hafsens stormande wågor så piskade ock slagne, at the icke äro halfparten så gode som the i Norr, hwilka äro både gule, fete ock faste i köttet samt långt större än alla the andra.

Thetta fisket, som är mycket trälsamt ock swårt mitt i kallesta winteren, sker dels med en Skafwe af järn på en ganska lång stång med en häck under af nät, ther i Ostrorna falla, dels med ett långt tåg på några famnar, ther i en stor af järn giord Oster-Skafwe fästes och sänckes ned på bärget, hwarifrån en eller 2 må starkt ro ock ofta få litet eller intet; then 3:die styrer Skafwen.

Alljest the som äro rädde om sina Ostror ock ej wilja taga små ock stora på en gång, som är emot en god rätt hushållning, the brukå långa knijpe-tånger ock i klart watn, ther the se hwar Ostrorna sitja wäl på 4 famnars diup, taga ut allenast the största ock mognaste, hwilka äro 3 gånger så kostbare ock sköne som the andre Bärge-Ostror, hwilket intet alle här tils wäl i akt tagit, utan gifwit lijka mycket för ler- och sand-ostor, som för the bästa bärge-ostor, med knijptånger, som öfwergå både Holstenska ock alla andra ostror.

Råker äro helt små lijka hummer ock äro mycket mindre än kräftweter, the brukas mäst til agn för mackril, hwitling &c.

Rödspotter är en art af flundror, rätt goda til at äta.

Stör Accipenser är åtskillig, dels Laxe-stör, liksom en kong eller störst af Laxarne, fångas i Guldmar's Fiolen, dels Mackrille-Stör, som fås här ock ther i Skiärgården.

Stenbjät, Ruburnas Brinchio.

Snäcker äro af åtskillig art, store ock spetzige, små ock runde, finnas på Hafs-Stranderna under Tången.

Seg eller Seij. vide Gråseg.

Sill är en omistelig spijs i ett Hushåld, dock af åtskillig storlek, then minsta lijk Anjouvis, ock är skarp under buken, är aldrafetas-te, then Ståndspersoner i synnerhet bruka at sylta in i krukor, ock är alltid så god som then utländske Anjouvis, när then rätt tillagas. Fångas i Fiolana med stora Wader eller Noter om Hösten in til Jul, hwilka Wader äro på 100 Famnär, ock när Sillen står långt ifrån Landet, må man sättja 2 eller 3 Wader tilsammans at kasta omkring them ock draga them til lands, hwar til stor hielp behöfwes af Almogen, som kommer til hielp, tå hwar får sin lott ock del. Then Sill, som första dagen af Noten uptages, kan saltas til Köpmans-Gods: Men hwad som sidst ligger igen ock ey kan så snart ganas ock rensas, brukas til gemene Man för bättre prijs. På få ställen fins Sillegarn, ther i dock fås then största ock förnämsta. Nu på många år har Sillen intet gådt til lands: ock tå man får henne såsom 1727 til stor ömnoget, ligger hon af mangel på salt, som är här högst at beklaga, ock blir til störste delen rutnad och förskämt. Hwarföre i Skiärgården borde wara Nederlag på Salt för wederbörande, eller ock frihet at uprätta salt-pannor.

Säl på Danska Kobber, är wäl ingen ätande Fisk, dock är mycket nyttig så wäl för thess wackra skinn, at ther med bekläda Coffertar ock Skrin etc. som ock för thess ömnoget Tran, hwar om förbemält är. Thenna Sälen, som driwer Sillen och Segen i Fiolarna, fångas här dels med skiutande, dels med stor grof wad, som sättes i hafwet såsom Botn-garn, ther i han fångas: Men som Bahuslänningarna intet äro rätt uplyste om thetta Sälefiskeriet, finner jag nödigt til theras förkofring, låta them weta, huru thetta Säle-fiskeriet sker i Roslagen, efter Högwälborne Öfwersten Herr Åke Rålamb's berättelse til Herr Archiatern Hiärne (k) then jag ord från ord wil anföra til uplysning. Om wåren, så snart som man spørjer, at hamnarne äro rena på then Norra sidan, ther isen först ock mäst finnes, reser man åstad med små kajutebåtar med 4 Personer i hwar. Bonden tar med sig så mycken kost, som kan wara i 6. Weckor. Ock ther man finner tiäl-is, som går 10, 16 til 30 famnär ned i watnet, tå måste man bruka then försiktigheten, at man nalkas honom i Lää, thet är, at wädet blås från isen, på thet at Sälen ingalunda får wärkorn af Folket. När man således har tagit fast wid en tiäl-is, hafwer man ut Jullen eller Båten, i hwilken 2 karlar stiga. Men först måste Jullen kalkas, at han blir helt hwit, karlarne måste ock kläda på sig hwita

(k) Om Watn/ Malm ock Bärge-Arter p. 101.

Skiortor ock hwita Läroffts-Mössor, ty Sälen skyr all annor Färg i Isen. Thesse Personer hafwa med sig Säle-järn, Byssor och Klubbor. Säle-Järnet eller harpunen är liksom en hökrok ock sitter på en lång Stake, hwaruti en lina är fäst, och tå the slagit Järnet i Sälen, ther han ligger på isen, låta the honom löpa ther med uti watnet, hwilken straxt måste åter up at draga andan ock få Lufft, i thet samma drager man honom til sig ock slår honom i skallen med klubbor. Man söker ock med försiktighet at skiuta them. Theri måste wara theras största bekymmer at smyga sig til honom genom isen; ty han är mycket warsam ock har starkt wäderkorn: Men tå han rätt med lämpa inhämtas, kan man gå när in på honom, ock skal Sälen äntå ligga stilla. Tå vår HERre wälsignar them at the fylla sina Båtar ock kosten än warar, fara the til Lands, sänka sina Sälar ock låta them ligga, hwar efter the fara tillbaka, när the hemkomma. Sälen kan ligga under watnet hela 5 eller 6 weckor utan skada. Ock såsom Sälekarlen merendels lämnar Soflet hemma ock liter på Säle-kiött ock Fogel, som han öfwerflödigt wid Landet får skiuta ock insalta, så tager han köttet af Sälen til Mats, kokandes thet som annat kött; Men Späcket af Sälen lämnar han wid huden at ther af koka Tran: Af Magen gör han Korf. The andre Tarmarna kastar han bort.

Thetta Säle-fisket warar, så länge Isen ligger ock drifwes: Men rätta tiden kan man icke rätt säga, ty thet är stundom tidigare ock stundom senare.

Then skickeligaste ock bästa wäderleken är Wästan ock Nordwästan til thetta arbete, samt, tå isen esomoftast skiljes, allenast man må akta sig, at han icke fastnar emellan något Land ock Tiäl-is.

Ock som kölden är stor ock elden therföre nödig, så beflita the sig altid om torr wed. Men sielfwa eld-staden är en stor stock-ände, ock bära honom hwart the wilja på ijsen: På then samma göra the up elden, läggandes weden ändalångs efter stocken, tå han en god tid kan betjena them: Men lades weden twärt öfwer, förtärdes han strax. The som oaktsamme äro, tända weden på sielfwa ijsen hope-tals an, tå thet öfwersta allenast brinner.

Äljest påminnes, at om wårdagen i Mattismässe-tijden sker ock i Roslagen en rolig jakt med Sälekut-fånge. Hwilket har sin särdeles nytta, lust ock möda. Nyttan består i the unge Säle-kuterne eller ungarna. Deraf ynglas icke på ijsen eller Skiär-klippan mer än en, som dijr til Wårfrudagen ock tå får kuten eller ungen wett: Imedlertid wet han icke sky eller fly folcket, utan man kan slå honom

med en käpp, eller huru man wil, har ock then tiden skönt skinn, godt kött ock nog späck; ty hwar gång han dijr modren, säges, at han tager på sig en marck späck, hwilket ses ther af, emedan, tå han dijt ut, har han större späck än modren.

Men när Sälen har kutet, eller tå hon wil kuta, blås hon up med sin anda ett lijtet hol på ijsen, han må wara så tiock som han wil, så kan hon blåsa honom up under ifrån, men åfwan ifrån har hon ingen mackt (tå ock händer, när kalla winteren är ock waken frys igen, at hon stänges ifrån waken) igenom thenne wak går hon eljest neder i siön ock up til sin unge.

Luften består ther i, at tå ijsen är starck, kan man med thessa kutungar hafwa nöijaktig lust ock stort tidsfördrif; I ty man kan taga them lefwandes med händerna. Man kan ock eljest fånga them, så at thenna jakt är rätt rolig.

Mödosamt faller thet, när man råkar elak ijs then tiden, som han är sönderslagen af storm, tå man måste hoppa från thet ena ijsstycket til thet andra ock hjelpa sig med goda ock långa Pijkstafwar.

Men när Wärfrudagen är inne, går Säl-ungen til siös, rädes ock skyr för folcket, men får sedan icke mera dijr modren. Thetta är alt hwad jag kan ge wid handen om Säl-fiskeriet, hwar af hwar ock en må taga så mycket honom behagar.

På Rimwis warda alla thessa slags fiskar sål. innefattade.

Thet har then store Gud Bahus-Län ock hwart Härad
Bland annat af sin Nåd mäst all slags fisk förärat;
Tänck uti Gulmars fiol/som går åt Saltkiäl opp
Fins allehanda fisk/som tijt plä ha sitt lopp.
Ther fångas skön stor Lax i wijken när wid Dyngel/
Som heter Gulmars bärg til 3 Punds swåra tyngel.
I Ramdal wid Rödshell ock ut för Gunnarby/
Stuss-Klinger, Skafwerö man fångar Laxen kry.
Laxöre wet man ock i thenna Fiolen liustra;
Ja Mackril med Dörg/ Not/ at mången man plär smystra:
Man får ock Mackril-Stör/ som wägt halft annat pund:
Stor Sill/ som gifwa plär god smak i Bondens mund.
Wassbuk ock Cabliau, små Torsk ock tämlig Långer:
Helgsflundror/ Gråseg nog ock Rocker många gånger/
Rödspotter/ Tungor med samt Flundror tas i Garn:
Skiön Hwitling/ Huller ock/ som fiskas af små barn.

Tre slag af Snylter fins/ Lijrbleijor ock Knorrhanar/
 Förgiftig Fiärsing man här titt med kroken manar:
 Små Simpor/Ulcker gå samt Konger i hwar Fiol:
 Al/ Ålekuser här plä komma fullt om bol.
 Dwabbsuger/ som på rygg ock sijdor taggar drager:
 Blekfisk ell' Håfkatt then/ ehuru han är mager
 Så har han för sin mun en flaska full af bläck/
 Ock åttafaldig stiärt/ som doger äta kiäck.
 Horngiäler/ Musslor, tänck, hur liufigt Ostror smaka/
 Krabbtasker, Krabber små man plär ur fiolen raka/
 God Hummer, Kupungar ell' Snäcker tämlig små
 Neijeögon Råcker/ Håf/ ell' Haij man här kan få.
 Så när jag hade glömt the sköna Kålier våra/
 Samt Torsk bå stor ock små/ som icke äro swåra
 At locka fram med krok/ the förre aldrabäst/
 Om wintern smaka hälst/ tå man them får som mäst.
 Tanteyer ock Pigghwarf, Smörbolter ock Hafkuser/
 Swärdfisk til 16 Pund Åbuker ock Tangmuser/
 Hustör, Lax-Stör, Hafmus/ hwars lefwer är rätt skön/
 Silf-fisk, som glittrar wäl/ men ger ey fiskar-lön.
 Flatbuk en lijten fisk ock Sten-Sill månd här simma:
 Men märck än mera til/ om jag får lycka rimma/
 Om fyrahanda fisk/ som äga friskt varmt blod/
 Bå Hwalfisk, Marswijn ock stor Otter, som ha mod.
 Säl eller Siöhunden han är af them then fierde.
 Som för sitt sköna skinn bör hållas i stort värde.
 Mer mins jag icke til/ thet får nu bli här wid/
 Then mera wet än jag/ han säge til i tijd.

 Thess utan äro i Dammar mångfaldiga Carusser ock Ruder ja
 ock Karper på några ställen.

Thet 6:te Capitlet.
 Om alla the Siö- ock Skogs-foglar
 samt flygande insecter ock diur/ som
 finnas i Bahus-Län.

Ander äro här åtskillige slag, tamma ock wilde, små ock stora,

Dyk-änder, Krik-änder, Stock-Änder, Turckiska Änder har man ock nyligen sig här förskaffat, se rätt wäl ut, swarthwita som Orrar ock lukta bara balsam under wingarna, hwaraf then Turckiska balsamen göres. Thet säges, at i Norrige fins ett särdeles slags Änder, som wäxa på Trä, dock på thet sättet, at the släppa sin säd på gamla stockar ock träer i siöen liggande, hwaraf wäxer ett skal, som ett ägg, fast wid trädet, hwar utur sedan wid solenes heta ock wärckan ungarna framkomma som andra And-ungar ock ther efter upwäxa ock altså kallas Stock-Änder.

Ale-Kräker, stora swarta med långa halsar, uppehålla sig i Salt-Siöen.

Äder eller Ärer ett slags siö-fogel mindre än Giäss, men större än Änder. Deras ägg som mycket tagas bort, för theras fetma ock godhet i mat, äro långa mörkgröna: Thesse foglar äro för theras härliga duun skuld, som kallas Äder-dun, i stort wärde ock förbudne at skiutas. Then lefwande dunen, som finnes i theras Reder, ock är långt skönare än then som plockes af foglen, tå han är död, kostar i Ducat marcken när hon är wäl tilredd ock ren, ty hon pöser så up ock är helt lätt ock förträffelig warm, at man har nog af 1 marck til en hel dunbädd.

Åker-höns äro nästan så stora som Dufwer, wisa sig mäst Höst ock Wår i åkerrenar, ther the löpa ock fångas med nät ock en Fogle-hund: äro läcker spis.

Bofinckar ett slags små foglar, som flyga i stora flockar tilsammans.

Dufwer wilda ock tamma; thesse äro af åtskillig art, såsom Kropparter, Tummel-dufwer, som under flyckten wända ryggen ned ock fötterna up, tå the tumla sig i luften. Men inga Lackel-dufwer, thet äro the som liksom le när the låta: ha! ha! har jag här förspordt.

Domherrar.

Erla eller Sädes-Ärla, kommer fram, tå tid är at så.

Falcker, Fiske-Falcker eller Geier, item Gåse-Falcker äro rare.

Flädermus, kallas eljest på Norska Aftenbacke, äro the, som flyga om natten. Transfuga på latin, hwar om Æsopus för thess otrohet säger, hon blef så dömd ock kallad.

Fluger äro nästan oräkneliga til sina slag. Stora spyflygor, små swarta flugor, bruna mygg-fluger, swarta, gröna, gläntzande. Cicindulæ, Cancharides. item Bremser, Humbler Crabones. Vespæ Gethingar. Klek små ock stora-hästeklek. Gräshopper. Locusta volans, viridis, ad fontes caudis sæpe duæ cohærent.

Sommarfoglar Papilio åtskillige hwita, röda, spetteta, blå, swarta &c. Ett slags stora myggar, som wid siökanten finnas så öfverflödiga, at thet är en stor plåga, när the komma i husen, ty om natten sticka the som wäst och siunga therhos, at man ey kan få sofwa; hit höra ock Torndyfler Scarabæus, som hafwa sitt tilhåld i häste- ock kodynga, watn-flugor ock wäggsmeder.

Fogle-Kong Regulus.

Grå-Giäss wisa sig ock här, tå the warit i the warma länderna öfwer wintern, om sommaren ock bli här til hösten, tå the hopetals flyga åter bort igen, utom mångfaldiga hemma tamma giäss jämwal af spanskt slag med långa halsar.

Giök Cuculus, säges therföre Ingratus eller otacksam, ty then lille fogelen Regulus, som följer ock matar honom, så länge han siunger, säges han mot hösten, tå han blir hök, taga först til rof ock upäta.

Hackespett, se Spetter.

Hökar äro åtskillige stora ock små: Grå-hökar Sporhökar, Fiske-tiufwar, som göra skada på Fiskdammar.

Höns jämwal åtskillige: Orrhöns, tamma höns, Spanska höns, kal-konska höns.

Järpar, äro skogs-foglar, stora som dufwor, lockas med en pipa, hållas för the läckraste ock bäst smakande foglar: äro hwita på kiötet, när the äro stekte.

Korpar.

Kråker föda sig om winteren wid siökanten af Skiälfisk, men om sommaren söka the sin födo up i landet på åkern, ther äta korn ock göra stor skada.

Quia Cornix indicat clamore suo reliquis avibus prædas vulpium, accipitrum & hinc credita est pericula prædicere.

Kajjer, swarta, mindre än kråkor, följa gärnat med kråkorna, göra theras Reder i Torn ock kyrcketaker.

Orrar ock Orrhöner samlas om wåren til lek på stora myrer, tå the bäst kunna skiutas.

Katt-Uggler.

Kiött-Oxar kallas ock Talg-oxar jämwal Mesetter, tå the wisa sig, följer winter straxt therpå.

Kramsfoglar fångas i snaror med Rönnebär, äro ock en läcker Spis om hösten.

Liungspolar kallas också Wijper.

Lom är en stor Siö-fogel med korta fötter, gör sin Rede ned wid

watnet, så at han kan wälta sig utur Reden i hafwet, kallas then Norske Papegojjan.

Lärcka är then lille Foglen, som wisar sig wid Kyndels-Messo ock siunger så wackert, ju tidigare han kommer, ju förr plär thet bli Wår.

Måfrar eller Mågar äro här til en stor myckenhet, ther the äro många ihop är teckn til myckenhet af Sill, Mackril ock annan fisk, som the fara efter ock upäta. The fångas med krok, hwar på sättes fiskelefwer, then the sluka i sig med kroken. Skinnet med fiädren drages af them; men kiöttet doger intet at äta.

Nöteskriker.

Örnar, som äro twenne slag, hålla sig uppe wid Siökanten, göra stor skada på Killingar, Lamm ock Harar, men röra aldrig en Höna sen mer för then, hwarest the ha sina nästen.

Tärner äro mindre än Måfrar.

Sparfwar många slag, grå, gula ock gröna.

Spetter, Hacke-spetter, Grön-spetter, Gul-spetter föda sig mäst af the små matkar, som the picka ut af Träna.

Steglisser, som siunga så wackert, äro sälsynte.

Snöfoglar komma om Wåren med sidsta snöen.

Starar swarta ock grå äro en läcker spis.

Skater äro mångfaldige.

Troster kallas eljest Kramsfoglar.

Swaler äro nog utaf både i Kyrkor ock hus.

Tiäder eller Fiärhanar fångas om wåren tå the leka. Thet säges, at Fiärhönan ynglar af Skummet eller Fraggen, som går af hans Näbb när han leker om wåren. Äro the störste Skogsfoglar ock skiöna til at äta.

Teister ett slags Siöfogel med röd Näbb ock fötter, theas excrement eller träck är ock af högröd färga, ty the föda sig af Snäcker wid Strandbrädden, som utan twifwel förorsakar then röda färgen, hwaraf Purpur skal wara kommen.

Uggler, Bårg-uggler, som ropa hiskeligen om nätterna i mörckret och förskräcka folk. Katt-uggler, Horn-uggler ock Sten-uggler.

Thet 7de Capitlet.
Om allehanda slags Fyrfotade samt
kräkande diur/ som finnas i Ba-
hus-Län.

Bäfwär är sälsynter, dock fins på några orter, såsom på Sotenäs i Bäfwendals Sockn, som fådt sitt namn theraf, jämwäl i Hogdals Sockn, wistas mäst ock fångas wid färska watn ock Älfwer; Bäfwergäl är i Medicinen mycket bruklig och nyttig.

Biörnar åtskillig slag större ock mindre, swartbruna och hwiåa; Men the hwiåa finnas allenast längst Norr på Grönland ock i Finmarken.

Bockar äro här til stor myckenhet, dels för skinnen skull, dels til spis för tjenstefolk, ock then gemena hopen.

Elgar Alces fångas ock här understundom som nu några år både i Norr- ock Sunnan-wiken. Elgshudar ha warit fordom wid Cavalleriet mycket brukelige ock nyttige til Munderings Wästar, Kiölrar, Gehäng ock Hanske Kragar samt Böxor: Men nu sen man begynt med kläde i stället äro the i ringa pris och wärde.

Får äro här af thet ringa slaget: Men Engelska äro få, allenast på Herre- och Prästegårdar: dö mycket bort af watn-siuka i thessa sidlänte orter. Böra stå inne i regnwäder.

Groder äro af åtskilligt slag. Här äro paddar, klosser och Tosser, endel uphålla sig i Träsk ock Morasser, en del hoppa up i gräset, en del äro gräseligen stora ock tiocka, hwilka intet äro i watn utan hålla sig wid husen.

Gräshoppar lat. Cicada, locusta äro nog af särdeles i torck år.

Gräsmatkar lat. Bruchus, hwilcka äro gröna ock mörkgula.

Getter äro här så wäl som Bockar, af hwilka en god hushållare skaffar sig både Ost och Smör, hälst en Get ofta molckar mer än en ko: Dock swarar altid 3 Getter mot en Ko.

Gräflingar.

Guldsmeder äro små krypande bland stenar och skinande diur på ryggen.

Harar woro här mer än många, ther the icke af Wargar, Räfwär ock Örnar blefwo upätne.

Hermelin är mycket rar, kallas Rössin-Katt, Mustela, om Wintern är then hwit ock om Sommarn mörk-brun.

Hästar finnes här både af Norsk och Skånsk art, the af förra art äro små ock undersätsiga ock starcke; Men the senare wäl stora dock trifwas intet så wäl här i Bärgsbygden; ty woro the förre til Dragonehästar the aldrabäste ock tienligaste här på orten.

Hiortar ock Hinder komma såsom förjagade hit; men medelst Wargars myckenhet kunna intet trifwas här.

Hundar, äro nog utaf, Bandhundar, Fähundar, Stugu-hundar, Jakt-hundar, Fogle-hundar, Watn-hundar, dock äro Fähundar the förnämste.

Höns och Toppar, äro i hwar gård för ägg ock afwel skull, hwaraf man betienar sig både til Såppa och Stek i hushället.

Ickornar finnas ock i skogsbygden. Sciurus på latin.

Igelkottar eller Piggswin latin Erinaceus, hystrix, äro dock sällsynte.

Kaniner äro få, allenast på Herre- och Präste-gårdar, somlige af them äro gråaktige ock somlige, särdeles om winteren, hwite.

Katter äro mångfaldige af åtskillige färgor, dock hålles the bekswarte för the bäste, hwars skin om winter-tiden ser öfvermåttan wäl ut, liksom Mårdskin ock kan på samma sätt brukas, när the wäl redas. Wildekattor som äro mycket stora, äro mycket sällsynte.

Lodiur, som eljest här kallas Giöper, fås understundom både Warg-lo, Katte- ock Räf-lo: dock är Kattelo then förnämste.

Mullwarpar äro mer än många i Trägårdar ock på åkren helt skadelige diur, som af inrättade kattor ock hundar någorlunda utrotas, men bäst wid islossningen, tå man öfwer alt med samlad makt igenom klubber stöter ned then frusna jorden och förqwäffer them altså på en gång, probatum est.

Möss äro til stor myckenhet ock kunna hwarken genom katter eller Mercurium fördrifwas.

Myrer äro 2ne slag, dels EtterMyrer brunaktige, hålla til i jorden: dels flygande, Mimour kallade, hwilka hafwa sitt tilhåld i gamla Träder.

Ottrar både i färskt watn så wäl som i salta hafwet, hwaraf Otterö här i Tanums Sockn, mig tilhörig, utan twifwel fådt sitt namn, hälst ther ock wanckar både Sälar ock Ottrar.

Oxar, Koer, ock slikt Fä finnes dels store, dels små; Men inga wil-da oxar finnas här som på Öjorna i Norrige. The bästa, största ock fetaste äro ut wid hafwet ock på Öijarna medelst then salta Tång

the få at äta ock dricka ibland thet salta watnet, hwarföre ock the-
ras Smör är liksom Holländskt Smör gult ock fett.

Ormar äro mer än alt förmånga både Etter-ormar, Hugg-ormar,
Lind-ormar ock Watn-ormar med hwit ring om halsen, jämwäl Trä-
ormar eller rättare Matkar, Tereido på latin a terendo, ty the bora
sig genom hårda Trädet, hwarigenom många skepp, som i Holland
för några år sedan, bli olyckelige och siuncka til grund, ther the ei
med Salig D. Hiärnes Trä-balsam strax bli försedde.

Räfwär äro otalige, inga swarta eller Hwita, som up i Norrige,
utan allenast röda.

Rotter, finnas intet stort här på Landet utan mäst i Städerna. På
Oroste-Land äro the så fördrefne, at icke en är til at finna.

Sirssar äro på många ställen i hus, som gamle äro, hafwandes mäst
sitt tilhåld uti Spismuren, therifrån man får höra theras Sång bitta-
de ock sent.

Sniglar äro 2ne slag, store swarte utom hus, jämwäl små, the grå
finnas under rutna Bräder ock stockar; Men Watn-Sniglar hafwa
Skal såsom et hus wid ryggen.

Spindlar äro i alla rum, ther the få lof at wara, dragandes til sig
alt förgifft som är på thet stället.

Swin af stort och smått slag. Bönderna hafwa the stackote, tiocke
med korta ben, men af utländsk art äro the länge ock smale.

Ulfwar ock Wargar äro här alt förmånga ock göra stor skada på
Boskapen, Hästar ock andra Creatur, oacktadt man nog går i Jagt
efter them.

Jag skulle ock i ett särskilt Capitel skrifwa om alla the Trä ock
Örter, som finnas här i Bahus-Län, men emedan thetta Wärrck tå
blefwo alt för widlöftigt ock kan hända ledsamt at genomläsa, och
jag thessutan ingen Botanicus är; wil jag then Gunstige Läsaren,
som ther af sitt Nöje finner hän wisa til åtskillige i Trycket utgång-
ne Botaniske Böcker ock Rosarier, såsom Flora Danica &c. Utom
hwad Herr Prof. Botan. i Upsala Carl Linneus sammanfattat ock
nyligen Dn. Studiosus P. Kalm här i Bahus Län upsökt ock til
Kongl. Wetenskaps Academien 1742 ingifwit, som ses kan i 2dra
Quar-Talet 1743. p. 105. Hwaribland 1 Strandkål är att märcka för
fattigt folk, hwilken växer wid Hafs-Strander på en stor del Hol-
mar i Sand ock Stengrus bland klappersten, ther inga andra Örter
wäxa kunna. Sådan kål fins på Liung holmen wid Strömstad, på
Lingudd, på stora Swangen, på Olas-Skiär i Tanum samt på mång-
faldiga andra ställen. Then ser aldeles ut som Blåkål dock större

ock tiockare Blad, är tienlig både för folk ock få.

(2) Hafs-Ärter wäxa på sina ställen ock äro så stora som Grå-Ärter, ja så goda at ätas som andra, thet ingen förr west utaf. Ofta finnes på en stielck 30 til 40 Skalmar, hwilket är til at tacka GUD före, särdeles i dyr tid. Wore mödan wärdt, at them plantera på slike orter, som ingen gödsel kräfwer.

Thet 8de Capitlet. Om Skog/Marck/ Åker/ Äng samt Mineralier och Berg-Wärck.

Skogarna äro här i Länet mäst utödde, dels i gamla dagar under thet stora Sillefänget, tå Schottar, Holländare ock Engelsmän kommo hopetals hit ock förde jämte Sillen all then Trä-last the kunde nå ock få, dels under åtskillige Feigder, tå Krigsfolcket högge offta ned ock brände up mer än the skulle.

The Skogs-Parcker, som nu finnas dock mäst Norr up i Fiällen uti Bullarns- ock Wätte samt Sörbygdens ock Lane-Häraderna i Wikorna, bestå af Gran, Furu, Eck, Bok, Biörck, Aal, Hassel, Een, Runn, Alm, Hägg, Oxelträ, Ask, Asp, Löntträ, Hagtorn, Lind, Barlind, Hyll, Pil, Sälgrträ, Palmträ, Holtsbärsträ, Wide, Brågon eller Trollbärsträ, Slåtorn, Hagetorn ock Nypetorn. Så fins ock här ock ther, som jag upletat thet Trädet Salix Amerina på Svenska Jolster, eller Hälster, men här i Bahus-Län kallas thet Ister/ som är wärkeligen ett Bomulls-Trä, thet jag länge eftersökte, innan jag kunde finnad, växer frodigast i dälder ock sidländt marck, ock ser ut på bladen som Pil, har sina kottar fulla med Bomull, och altså ett ganska nyttigt Trä, hwarom en Tractat är utgången af Herr Gustav Westbeck 1744 i Stockholm.

Utom åtskillige slags fruktbärande Trä med Äpplen, Päron, Plommon, Kirssebär, Walnötter, Fikon och Windrufwor etc. i Trägårdar planterade, hwilka jämte Humblegårdar årligen alt mer ock mer, sen fred blef, tiltaga.

Angående Åker, Äng ock Marck här på Landet, så är then olika: Ther ingen Skog fins, är bästa Åker-Jord ock god Liungmarck til Bete för Boskapen både Winter ock Sommar: Orsaken är, emedan Träden draga then största Saften, ther the stå, til sig från Åker ock Äng.

Utsädet på många gårdar särdeles i Norrwiken är ganska litet, så at på ett helt Hemman fås ofta intet mer än 8 eller 9 Tunnor, högst 16 eller 20 på några få; dock efter the äro belägne emellan Bärge, af hwilcka rinner mycken fetma ned i Åkern, slår thet sällan felt, utan i stora Wät-år, som dock igenom GUDs Nåd kunde någorlunda hämmas, ther Åboerne blefwo här strängare tilhåldne at göra diupa ock breda diken om sina Åkrar, thet många af Herrar Stånds-Personer begynt til at göra igenom Dal-karlar ock andra unga karlar här hemfödingar, som af them lärddt, icke utan största frucktt ock nytta; Sen at skaffa sig Rijstörar, hwarigenom mycken Säd kunde bli wäl bärgad, som nu i Wät-år ligger på Åkern ock gror in, ofta aldeles rotnar.

Här fås mäst Korn ock Hafre, dock på Herre- och Präste- samt några få Bondegårdar, sås jämwäl både Hwete ock Råg, Ärtar ock Bönor: wid hwilkas utsäende borde i akt tagas ock efterlefwas Mentzers Swänska Åkerman.

Man finner fuller ock åtskillige Bärge så här som ther, på hwilka synas ännu Teckn, at ther warit i Danska Tider både Silfwer- och Järn-Grufwor, Item Strek i Bärge til allehanda slags Malm, jämwäl Bärge-Chrystall ock bekswart Sten hela stora Bärge igenom, som skifwar sig helt tunt: Men emedan ingen mäst af medellöshet ock mangel på Skog tör wäga något här på, bli sådande eljest för Riket ock undersåtarne härliga, dock hårdt nedsatte Skatter, helt onyttiga. Wisseligen lönte thet Mödan, om någre förståndige Bärge-män, eller Stipendiarii från Academien, som ther studerat jämwäl ex professo uti Oeconomien ock hade rätt wetenskap om allehanda slags Bärge-Ärtar, blefwo af Höga Öfwerheten förordnade och befalte om Sommaren at resa omkring, öfwerse ock noga besiktiga the Bärge, som gofwo Spår ifrån sig om god Malm, särdeles ut wid Hafwet på Öijorna, ther Solen är mäst wärckande.

The Bärge här äro til en stor myckenhet, äro faseligen höga, långa ock stora liksom the största Slott och Fästningar. En del af thessa Bärge tiena til Qwarn-Stenar, som brytas therut ock huggas til, såsom the böra: The som bo på Slättbygden ha begynt nu tämmeligen at bryta och spränga sten af thessa Bärge och thermed göra Stengårdar, them jag ock strax efter mitt anträde til Tanums Pastorat; at ther med skona Skogarna ock förtaga årlig kostnad och beswär, anlade här på Prästegården öfwer 600 famnar, år 1720. På Öen Remsö i Tiärnö Sockn mig tilhörig ej långt från Strömstad belägen finnes alla Bärge öfwer stora breda Ådror med swartbrun

sten, lik Skrif-taflor ock skifwer sig. Wore önskeligt, at then hade i sig en Bärge-art at göra Teen af efter Doct. Hiernes Beskrifning om Bärge-art Anno 1694 Cap. X § 3. på Tyska, ther han så skrifwer: Das Zinn-Ertz ist unterschiedlicher Gestalt, hat gantz andere Farbe und Gestalt, als das Zinn selbsten, in schwartz-bräuner und dichter je besser, kan von denen Unerfarnen und ungewohnten schwerich wieder erkant werden. Dem Finder dessen wird ein ansehnlicher Finde-Lohn versprochen.

Här finnes ock åtskillig underlig slags Jord emellan Bärge, som wisar, at the äro fulle med Mineralier; ty en del är bekswart, en del gol, som kölerfärga samt af röd ock rostaktig Färg, utom Skiäl-Ler, hwar ibland finnes stora ock små Oster-Skaler med Lock ofta ofta uppå, af hwilka Landtmannen bränner mycken kalck, som allenast tienlig är til Huders barckande: Så är ock mycken Blå-Lera både fin ock grof, hwaraf mycket kunde arbetas, ther Tegel- ock andra Bruk blefwo här uprättade, Inbyggarne til ogemen nytta ock fromma; Men si! nu är thet alt beklageligen fördolt för theras ögon.

Thet 9de Capitlet. Om Inbyggarnes Handtering/ Handel och Wandel så på Landet/ som i Städerna.

Nu af alt thetta, som förbemält är, nemligen af Fiske, Skog, Åker, Äng ock Boskap har Landt Mannen först ock främst sielf sin Födo, som är ringa nog hos gemene Man ock fattigt folck, i ty the må låta sig nöja, til fullgörande af sina årlige Skatter ock Utlagor, med tunt Flat bröd af Korn- ock Hafre-Miöl bakadt på en Järn- eller Stenhälle samt Gröt och Wälling hwar dag, jämte ett Mål Mackril ock ett Mål Sill, undantagandes Sönn- ock Helgedagar, tå the få Kål eller Ärtor med Kött ock fläsk uti, samt swag dricka: Ölet med kakebröd brukas mäst til Frukost, särdeles sen thet skadeliga Bränwinet blef i en wälsignad stund af Höga Öfwerheten almänneligen förbudit at bränna. Hwad the nu kunna ha öfwer til dageligit uppehälle, thet sälja the bort ock föra til the närmaste Städ, Giöteborg, Uddewalda, Mastrand, Kongelf ock Strömstad både allehanda slags Fiske-waror, Spannemål, Boskap ock Trä-Last, jämwäl ef-

ter Kongl. Frihet drifwa the mot utsatt Tull efter Taxan til Norska Gräntzen Swinesund en stor hop af Boskap i Oct. Månad, när the här hemma then intet kunna försälja, så at the ther med under slik handel ock wandel kunna tämmeligen betala Crono-Utlagor, jämte andra Tarfwor.

The som bo up i skogsbygden ock få knapt så mycket af Gårdsens Gröda, som the kunna uppehålla sig sielfwa med, utan nödgas mäst årligen köpa Sädes-korn, söka sin Näring med Timmer-körsel, Last, Bräder ock Wed samt Näfwer, utom thet the ock ha til salu både Oxar, Stutar, Får ock Bockar samt Smör, Ost ock Talg, hwar med the skatta ock sig uppehålla.

Köpmänner i Städerna idka sin handel dels til Siös, dels til Lands: The rike hafwa sina egna Skepp ock Fartyg, på hwilka the föra ut åt Holl- ock England samt Franckrike Järn ock Trä-last ock ha hem igen Salt, Win, Specerier, &c. The ringare ock mindre förmögne Borgare handla med Fiske-waror, Spannemål, Kläden, Järn ock Järn-Redskap från Bruken. Utom hwad Källare-Mästare ock the som hålla Wärdshus kunna ha någon förtienst af Resande ock andra.

Thet 10de Capitlet.
Om Odals-Jord/ Odalsmän/ Land-
skyld/ Landsskylds ock Mensal- samt An-
nex-Hemman/ Byxel/ Taga/
Skatt ock Crone-Utlagor
Årligen.

Odal betyder fast, Laggill, fri för Skatt ock Tunga.

Odalboren; then som är boren eller född til sina fäders fasta Ägen-
dom eller Frälsegods.

Odals-Jord är thet Arfwegods, som en fådt efter sina Förfäder, hwilka kallas nu som förr Odals-Män: d. ä. Jordägande, frije Bön-
der, eller någre andre Personer, som i 2 Mans åldrar, eller 2ne Män
efter theas föräldrar haft i rolig possession i 30 Wintrar sin Odals-
Jord, ock är kommen i 3die Led utan klander, efter ärhållit laga

Skafft ock Skiöte. (I) At Odals-Rätt är mycket gammal ses af then Norska Chrönickan, hwilken säger, at tå Harald Harfager lade under sig Norrige ock blef Enwålds Kong, tog han alt Odals gods til sig, och alla Bönderna, som woro Odalsmän måste gifwa honom Landsskyld; Men Kong Hagen eller Håke Adelsten lofte på Tinget, tå han blef tagen til Kong, at han wille ge Bönderna sitt Odal ock Ägendom igen och göra them til Odalsborne.

Odals-Frihet består ther i, at en hwar kan icke allenast tilhandla sig sådant gods, utan ock thet sielf bruka ock besitja, eller fästa thet bort åt andra mot wiss Taga ock Landskyld, ock är i synnerhet thet Förskiäl at märka emellan the Norske Odalsmän ock Jordägande Bönder i Dannemarck, at the förra nemligen Norske Odalsmän (hwar under Bahuslänningarne begripas) icke ärkänna något annat Herrskap öfwer sig, utan allenast Kongen ock Cronan, til hwilken the endast skatta, så at Odalsgods har samma härlighet nästan som Adeligit Gods, ock en Norsk Odalsman kan ej obilligt kallas en liten Adelsman.

Änteligen är at märcka, at Odal är en så starck ägendom, at tå man säljer något til oryggelig ägendom, plår man thet kalla et äwigt Odal och ägendom; Therföre när någon har köpt Odal ock han wil sälja thet igen, må thet hembiudas then, som thet först sålde eller hans arfwingar (m). The Norske Bönder, ja ock Bahuslänningarne, höllo sig fordom i anseende här til, för små Herremän ock sågo sin Odals-Rätt an, som thet största klenod the ägde; Förthenskull har Kong efter Kong aldrig welat betaga Odalsmännen thetas Odals-Rätt, ej eller förordna något, som them kunde förswaga, särdeles som Konungarna sågo, at thenna härlighet gaf Odalsmännen ambition ock stort-mod, i synnerhet wid alla Feigder, tå the, til at förswara sig ock sin Odals-Jord, wiste sig så Tapperhet, at the intet folck i werlden wille eftergifwa.

Här i Wikorna uti Bahus-Län finnas the mäste ock bäste Odalsmän af alla Stånd nu för tiden, hwarföre som en stor hop af them ej kunna komma til at sielfwa bo på sina Odalsgårdar, så plåga the antingen mot en wiss Summa Penningar förpanta sitt Odal till främmande på wissa år, hwilka kallas Pante-män, som bo på sådant Odal utan Taga ock Landskyld, så länge Pantåren wara, ock tils Panteskillingen, efter the utsatte årens förlopp, blir betalter: Eller ock skaffa the sig Fäste-bönder på sina Odalshemman, som kallas dels

(I) vid Spegels Glossarium p. 325. och gamla Norske Lagen Odals-Balcken cap. I.

(m) Norska Odals Balken §. 7.

Leilänningar, dels Byxelbönder, (ty bygsla är ett Norskt ord ock betyder så mycket som leija eller fästa) ock tå ger en sådan Lejlänning til Odalsmannen icke allenast Taga ibland hwart 3die år, ibland Lifs-Tids Taga, samt årlig Lanskyld, bestående i Malt, Råg, Korn, Smör, Fornöt etc. eller ock alt räknadt uti Contante Penningar, alt som Gården är god ock stor til, utan ock the äro förbundne at göra Äcker ock Arbete hos Odalsmannen, när han så behöfwer.

Then gamla Norska Lag förordnar (n) at när ther äro många Lottsägare til en Gård, tå äger then allena Bygselen, thet är mackt at sätia Bonden til ock ifrån Gården mot Taga ock Landskyld, som har then största delen i Gården; ock tå Lott-ägarna ha lika stor part, göres Förskäl på theas Stånd, om then ena är Adelsman, then andra Präst, then 3die Borgare eller Bonde, tå bygslar then förste eller förnämste, hwilken bemälte Lag kallar bäste Man.

Sådane Landsskylds-Hemman äro fordom i Catholiska tider til en stor del bortskänckte i Siäle-gåfwor så wäl til Kyrcka, som Präst, af somlige mer ock somlige mindre, alt som the haft kärlek för sin Präst ock råd til, hwilken Landskyld eller Ränta Kyrkorna ock Prästerne ännu oförrykt, liksom i Norska tider, niuta efter Freds-Fördraget, tå Landet blef Swänskt, så at mången har rätt ansenligt, men största delen litet nog. Hwilka hemman kallas Mensal-Hemman för Prästerna, såsom wederlag up i Landet för stor gästning, hwilka äro nu dels indelte til Dragone- ock Båtsmäns-håld; dels oindelte, af the senare har Prästen mästa ock bästa Rättighet, utom Smör, Offer ock Tijonde efter Föreningen 1722.

Wid Land-skyldens upbärande war mycket brukligt, efter gamla Norska Lagen at nämna Hudar ock Skinn; Hwarwid aktades at 1 Hud skulle swara emot 1 Tun. Skyld, bestående af 12 Tolftingar eller Sättingar Malt; ock 12 Skinn emot 1 Hud ock altså 1 Skin emot 1 Tolfting Malt.

Utur ett gammalt Manuscript finnes Landskylden i gamla Tider således wara satt ock taxerad.

Ein Marck Guld är suo god, sem VIII Bugild Marck.

Ein Bugild Marck er suo god, sem ku, eller halw Bissmar Pund Kopar.

VI. Roker Korn er suo god, sem VI Faar eller IV Geitar eller 1

(n) Landleje-Balken. I. Cap.

Lod Syl sur gammult.

Eit Marmataboel eru IX Spanner Korn-Stad i Jordu.

Hefsel duboel er eit halfmarckis boel eller IV Erikzboel.

Eit Marckeboel er VIII Eiris boel.

Try Laups-land er halftredie Eiris-Boel og III Penninge-boel.

Tre Örtuge-Boel er eit Eiris-Boel.

Tre Mamateleige er eit Marcke-Moel an Agdesidu. (o)

At thenna gamla Skrift thesto bättré forstå, wil jag til the okunigas uplysning, i korthet förklara Eiris- ock Örtuge-Boel. Boel thet betyder ett Hemman ock Bolstad thet är Boställe, ock Bolby kallas ett stycke Åker. (p) Men Eiris thet är Öre på Swänska: 1 öre galt fordom 15 Penningar, så at 2 öre war 2 1/2 skilling Dansk: ock 1 öre Sölf war 2 1/2 Penning, som nu skal wara 7 1/2 skilling Dansk. (q) Örtug eller Örtig åter war fordom 8 öre: Men 24 Örtuger gjorde en Marck; ock 40 Marcks Böte war efter G. Stiernhielms uträkning 240 Tunnor Säd. (r).

Angående Hemmanens Natur och Beskaffenhet, så äro the af olika art.

(1) Frälse-hemman, som kallas Allodial-Ägendom, jämwäl Öde thet är Frälse-gods, hwar om Loccenius emot Vossium skrifwer (s) besitjas merendels af Ridderskapet ock Adelen, efter Råå ock Röör, thet är the Råmärcken ock Dele-Stenar, som finnas i Skogar ock Marck til Skildnad från andra Hemman. The som äro belägne innom Råå ock Röör, ock kallas Insockne Frälse, göra på wissa dagar ock tider Arbete på sielfwa Säterien eller Herregårdarna, ther Härskapet bor, utom Äcker Skiuts-färder, när the bli befalte. Men Utsokne frälse betala alt med Penningar arbete ock Äcker, äfwen som thet sker

(2) Med Ofrifrälse hemman, som så kallas efter the bebos ei af Adelsmän utan andra Stånds-Personer, Präster, Borgare eller Bönder, ock altså intet niuta the Privilegier, som tå the hörde Adelen til, utan må 2ne sådane hela Hemman hålla en Båtsman, utom Odal-Skatt til Cronan, när Ofrifrälse mannen ei Hemmanet sielf bebor; dock är Skatten lika stor ock betalas mäst som fordomdags i

(o) Ramus om Noriges Beskrifning p. 26.

(p) Veil. Gloss. Dan.

(q) vid. B. B. C. 24. (r) P. Dykman de Moneta Svet.

(s) de vit. Serm. Lib. 2. C. 2.

Landgille eller Landskyld, nu med Malt, nu med Smör utom Forings-Nöt, Taga ock känssel, som sker när Omskifte sker efter åboens död. Hwar wid är at märcka, när någon frågar, huru många Pund skyllar thet eller thet Hemmanet? ock ther på swaras 4. 5. eller 6. Lisp. skal man räkna hwart Pund för 50 Riksd. eller 75 Dal. Sm:t.

Huru nådigt Hans Kongl. Maj:t sig utlåtitt för för Ofrälse-männen, at the skola sådana från Adelen köpte Frälse-hemman få behålla ock besittia för sig ock sina arfwingar alt framgent under Frälse-manna Rätt, thet kan klarligen ses af Adelens Privilegier. (t).

(3) Skatte-Hemman Prædium vectigale är af samma art som Odals-hemman (hwarom i Början på thetta Capitel) hafwandes ingen macktt at drifwa en sådan Skatte-Bonde från sitt Hemman icke eller hans Hustru ock Barn, så länge the göra Rätt för sig: Men ther et sådant Hemman, genom Åboens lätia ock försummelse, kommer i Lägerwald ock bli 3 år ödeliggandes, anses thet strax såsom Skat-tewrak ock hemfaller Cronan, hwilket intet gärna sker, utan i långa swåra Feigder, hwar efter the dock på Kongl. Nåd ock Resolutioner (u) kommit frije til sina Skattehemman igen, när the allenast betala the innestående Crone-utlagor, som skedde nu efter sidsta Ofreden. Thesse Hemman böra skiljas ifrån thet

(4) Slaget nemligen Crono-Skatte-Hemman, them en ock annan köpt af Cronan efter 6 års Ränta, ock thet i krafft af Kongl. Maj:tz Nådige Förordning (x) wid hwilka Hemman inge Förmåner äro mer sen än som förr, hwarken Landskyld eller annan Landgilde, utan allenast Besittelse-Rätten, hwar af then gör sig förlustig, som ej i rättan tid betalar Cronan, Kyrckan ock Prästen then Tijonde ock Skatt hwar ock en skal ha.

(5) Sidsta slaget äro pura Crono-hemman, öfwer hwilka Konungens Befallningshafwande ha til at biuda ock befalla, sättia Bonde af ock til. The Skatter ock Utlagor, som the årligen betala, äro åtskellige neml.

1. Ordinarie- Jordeboks ock Mantals Ränta.
2. Crono, Kyrcko- ock Präste-Tijonde.

(t) Ridd. ock Adel. Privil. 1723. §. 27.

(u) Vid. Kongl. Maj:ts Nådige Resolution öfwer Allmogens Besvär 1720. och 1723.

Confer Mag Mentzers Swänska Åkerman An. 1727. å pag. 9. ad 25.

(x) Kongl. Förordning d. 19 Sept. 1723.

3. Mantals-Penningar.
4. Allehanda Contributioner.
5. Lands ock Slots-hielp.
6. Lön ock Betalnings-Afgifft. (y)

Här under komma nu sidst at beskrifwas Mensal- ock Annex-Hemman, hwilka blefwo lagde til Prästernas underhåld uti Drottning Margaretæ tid 1387. Ty när Biskoparne woro försynte med sina goda Bispe-Stolar, hälst the förut inga hade, utan woro wandrande Missionarii eller Sänningebod från Påfwen i Rom, så förordnade thenna mäktiga ock mycket wisa Drottningen, at Archi-Diaconi, Diaconi, Cantores ock Caniker skulle ha til sina Inkomster wissa Præbender ock Kanike-Bord eller bona Mensalia; Ty man ser, at Canikerne hafwa i förstonne spiset wid Biskoparnas Bord; men tå the thet intet längre wille, utan helre bo i Enslighet ock Rolighet för sig sielfwa, blefwo thesse Mensal-Hemman (som ther af fingo sina namn) delte emellan Arcke-Diäknar, Diäknar ock Kaniker, som nu kallas Kyrckoherdar, Capellaner ock Klockare, hälst the uti Arcke-Biskopens Nicolai Tid, som lefde under Kong Waldemar then 3die, blefwo kallade Dignitates thet är Wärdigheter eller Wördigheter, ock Delnings-Boken på thessa Mensal-Hemmanen kallades Palte-Boken, hwaruti hwars ock ens Prælates, Caniks ock Vicarii Gods ock wärde blef infört ock upteknadt, så at efter handen hwad som war tilförene liksom ett commune bonum eller samfält, blef til hwars ock ens proprium eller särskilt Ägendom. (z)

Angående härnäst Annex-Hemmanen, så äro the mäst anslagne til Äncke-Säten för Pastorum qwarlemnade Änckor, på thet the, efter sina Mäns död, icke måtte wara wildfoglar ock flyta, som Watn kring Stenar, utan ha någon Torfwa ock hus at bo uti: ock fast the hit tils haft thess utan både af Kyrckorna ock samteliga Prästerskapet årligen Contante Penningar til en Summa här i Wikornas Contract af 57 Dal. ock thet efter Kong FREDRICKS then III:des nådiga anordnande öfwer hela Norrige, hwilket efter Pacta Pacis blifwit hållit wid mack; dock som oss syntes många ledo äntå Nöd, uprättade wi här i Wikornas Probsteri en Förenings Skriff d. 6. Sept. 1739 til rundeligare Äncko-Hielp för alla warande Änckor i Contractet icke allenast Kyrckoherdarnas, utan ock Capellaners

(y) Vid. Contributions Placaten af år 1719 och 1720.

(z) Vid. Chron. Archi-Episcopi Lundensis. Item Holbergs Dannemarks Riges Histor. p. 486.

ock Scholæ-Betienters, bestående ther i, at hwar ock en af sin Tij-
onde ger hwar 50de Tun. eller 3 Dal. Smt. belöpande sig årligen til
121 Dal. Smt., som the nu få utom Änke-Säten, hwilken Skrift
Hans Kongl. Maj:ts nådigst confirmerat. (aa).

Thet 11te Capitlet. Om Luften ock Nordliusningar.

Thetta Landet ligger under Polens högd eller Gradu latitudinis 59
til 60, hwarest Zona frigida wil liksom taga sin begynnelse ock
temperata nästan ändas, hwarföre Luften här i Landet är mera kall,
än warm, undantagandes i hetaste Sommaren, ty tå plår offta stor
heta förorsakas i the diupa Dalar af Solenes strålar, som falla på
the höge Bergen, som slå hetan ifrån sig, at Säden ock Gräset på
kort tid växer ock mognar: Men wid siökanten, hwarest jämte Siö-
gusten winden blåser häftigt esomoftast, är Luften så kylaktig och
ränsad, at om Sommaren fins knapt någon ort kallare och friskare
än här i Landet. Men ther emot är winteren både mörck, hård ock
sträng som 1739 ock 1740, så at både Menniskior, Boskap ock Fis-
kar til stort Tal måste lifwet tilsätia, tagandes sin Början i Oct. d.
16 ock warar mäst til Tiburtii dag eller d. 14 Apr. Dock under så-
dana långa, kalla ock mörcka Nätter, när Månen icke skiner, utan
thet är Nedan ock klart wäder, pläga Nordliusningar, genom GUDs
underliga Styrelse wara them resandom ock Siöfarandom, såsom
en Pharos ock stor hielp at se wid. Thetta Sken ock Nordlius stiger
mäst up i Norr ock går ibland öfwer hela wår Horizont längst Sö-
der åt, såsom år 1707 syntes thet i Skåne ock på Zeeland, thet har
en blekaktig lius färg, men wisar wid upstigandet, åtskilliga Färgor
liksom uti Regnbogen, särdeles tå en tiock rödaktig dimba slår ned
wid Horizonten, bestående af swafwelaktige effluvier eller dunster,
som intet äro så mycket resolverade, hwarigenom thet stiger högt i
wädret ock rör sig rätt hastigt up ock ned i mångfaldige Strim-
mor, liksom Orgel-Pipor kunde stå hos hwar andra, hwilcket sker i
en otrolig geswindighet, icke annorlunda än 2ne Krigs-Härar träffa-
de mot hwar andra på thet häfftigaste, dock intet oftare än i stilla
kalt klart wäder, ofta hela Natten, hwarefter thet sedan stiger has-
tigt ned ock blir aldeles borta, särdeles när thet börjar på at dagas.
Ältid ser man thet stiga up mitt emot Solenes Nedergång. e. g. tå

(aa) Stockholm d. 28 Martii 1740.

Solen går ned i Södwäst, som om Winteren, stiger Nord-Skenet up i Nordost: dock måste man göra skildnad emellan sielfwa Nord-liuset ock Wäder-Skenet eller Nordliusningarna; Ty thet är thet stora Lius, som står altid stilla ned wid Horizonten, sträckande sig efter ögnemärcket 1 aln högt ock tiockt som ett stort waxlius, wisande sig allenast för them, som bo i Zona frigida under Polen.

Om thetta Nordlius har jag discourerat med Resande ock haft stor Brefwäxling icke allenast med then Lärda ock uti Physicis eller Naturliga saker mycket förfarna Matheseos Lectoren i Giöteborg Herr Mag. Wassenius; utan ock med then widtberömda ock Högwördige Biskopen Herr Hilarius Hagerup i Dronthem: Men then förra håller thet aldeles för en Chimæra eller Ens rationis: Then senare berättar sig ingen kundskap ha här om, ty så skrifwer han på Latin til mig: (bb)

Men the andre Nordliusningar eller Wäder sken, äro helt fina strålar ock gå ibland öfwer hela Himmelen.

Hwarifrån thetta lius, såsom en Moder til Nordliusningarnas Alster, har sin uprinnelse, synes mycket underligt, ock jag nog sökt at utgrunda, samt få the Lärdas Dissertationer här om i synnerhet celeb. Mathematici Horrebovii Cogitationes de Lumine Boreali, men här tils förgäfwes; ty intet kan thet wara någon reflexion af Solens eller Månens Lius, emedan ingenthera tå wisar sig på Himmelen, utan äro under vår Horizont hos Antipodes: Men kan icke eller weta, om under Nord-Polen skulle finnas så store Eldsputande

(bb) Lux illa, quam scire desideras, aquilonaris, mihi plane ignota est, & sine dubio redit ad fabulas. P. S. Hæc scripseram, accessit vir quidam navigandi peritus, qui pro certissimo tradit, lucem aquilonarem nihil aliud esse, quam ipsum illud lumen, cujus phases vibrantes & fulgurantes interdum super nostrum horizontem conspiciuntur; Sed NB. sub arctico Polo concentratum magis & quietum existit & existit continuo per totam hyemem. id quod Tibi dictum velim. Valeto Nidrosiæ d. 14 Sept. 1739.

(bb) Det där norrskenet, som de önskar få veta något om, är mig aldeles okänt, och det tillhör utan tvivel fablerna. P. S. Då jag hade skrivit detta, kom det till mig en man, vilken hade seglat mycket i sin dag, och han berättade som något aldeles säkert, att norrskenet inte är något annat än just det ljus, vars fladdrande och blixtrande strålknippen stundom syns över vår horisont. Men märk väl, vid nordpolen visar sig ljuset mera koncentrerat och lungt, och det framträder oavbrutet under hela vintern, något som jag ville ha sagt dig. Må väl! Nidaros (Trondheim) d. 14 sept. 1739.